

KÖZÉPISKOLAI TANULÓK ÉLETFELFOGÁSÁNAK ÉRTÉKORIENTÁCIÓS
TÉNYEZŐI[†]

Gergely Jenő

[†]Megjelent: A Magyar Pszichológiai Társaság VI. Tudományos Konferenciája. II. Tematikus vitaanyagok. /Szerk.: Barkóczi Ilona - Nagy János/. Bp., 1983

Problémafelvetés

A pedagógiai pszichológiában a legtöbb elméleti modell kidolgozásának természetes velejárója az az elvárás, hogy a modell által leírt változókat pontosan meghatározza és mérje is. Az általunk leírt modellműködés lényegében a középiskolás tanulók életfelfogását alakító tényezők közül a permanens művelődést orientáló hatások szerveződését követi nyomon.

A személyiség alakításának előterében azok a célok állnak, melyek a nevelés fő feladatainak megvalósításán túlmenően az önnevelés és önirányítás hatékony fejlesztését segítik elő adott életkorban. Hangsúlyossá válik az a követelmény, hogy a társadalom által igényelt művelődés egyéni folyamatába olyan értékorientációk épüljenek be, melyek e folyamatnak nemcsak indítékai, de egyben rendező és magyarázó elvei is.

Az életfelfogásban a személyiség szubjektív világának olyan domináns értékorientációs folyamatai hangsúlyozódnak, amelyek tevékenységének motivumait, a jövő felé fordulás, a tájékozódás mozzanatait, a személyesen kívánatos cél megvalósításának eszközeit integrálják /Tröger, W., 1974/. E strukturában rögzül mindaz: "ahogyan az ember lehetőségein belül válogat, ahogy dönt, tervez és arányosít; ahogyan jelenlegi helyzetén változtatni akar; ahogyan aspirációi alakulnak; ahogyan igényeit módosítja; ahogyan helyzeteinek, képességeinek realitását felismeri; ahogyan az előbbieknél jelentést ad és fontosságot tulajdonít" /Losonczi Ágnes, 1977/.

A nevelés mindig valamilyen objektív tartalom által alakítja a tanuló személyiségét. A személyiség fejlesztésé-

nek folyamata a kultura, az objektív műveltség szubjektívvé válásával, interiorizálásával, céltudatos, szervezeten irányított folyamatként valósul meg. E folyamat egészéhez fűződnek a tanulói viszonyulások általunk is tanulmányozott értékeállítódásai.

A művelődés, mint értékelendő sajátosság funkcionál a pszichológiai távolságként jelenik meg. Ez a távolság, az adott értéknek az életfelfogásban jelentőséget kapó sajátosságától függően erősödik, vagy csökken. A művelődéshez való értékelő viszonyulás ezen jellemző vonása az értékattitűdök működésével mutat rokonságot. Ezen sajátosság tanulmányozása a tanuló legtermészetesebb tevékenységében érhető tetten, a tanulmányi munkában. A tanulmányi munkához való viszony értékorientációs tartalmu tulajdonságként értelmezhető. Ebben az összefüggésben azt keressük, hogy a tanulmányi tevékenységhez való viszonyulás az életfelfogás mely tényezőihez kapcsolódik. Értékorientáló jelentőséget akkor kap a tanulmányi tevékenység, ha intenzitásából adódóan kellő mértékben elkülönül az életfelfogást alakító szempontok és szituációk alapján. A művelődéshez való viszonyulást úgy kezeljük, mint az értékorientáló megnyilvánulások hatására bekövetkező, a tanuló személyiségében formálódó változékonyság megfogalmazódását, megnyilvánulását, amelyben nemcsak a tudatosság, hanem a személyiségben kifejlődött értékorientációs tulajdonságok egy köre is kifejeződik. Ebben az összefüggésben az életfelfogás alakulását formáló pályaelképzeléseket, a pálya vonzó indítékait, a tanuló mindennapos szabadidős tevékenységeit és általános művelődési lehetőségeit, mint változó tartalmu értékorientáló tényezőket vesszük figyelembe.

Kutatási feladatok és módszerek

Vizsgálatunk során kísérletet tettünk arra, hogy a fakultatív képzésben részesülő gimnazisták életfelfogását alakító értékorientáló tényezőket kölcsönhatásukban tárjuk fel. Arra kerestünk választ, hogy az előzőekben felvetett gondolatok alapján, hogyan megy végbe az életfelfogás alakulása a fakultatív képzés közbeiktatásával. E kérdés magában foglalja egyfelől a tantárgycsoport választását a választott élet-

pálya szempontjából, másfelől azoknak az indítékoknak szubjektív értékelését, melyek az életpálya kijelölése szempontjából /a mindennapi életvitel tapasztalataiból adódóan/ vonzonak bizonyulnak. Különös tekintettel az utóbbi szempontra, azt is tervbe vettük, hogy az értékorientációkat a tanulók szociális körülményének néhány jelentős tényezőjével összevetjük.

Vizsgálatunkat kérdőív és attitűd-skála alkalmazásával végeztük. Mintánkba egy nagy és egy kisváros fakultatív gimnáziumi képzésben részesülő harmadik osztályos tanulói kerültek. Az adatfeldolgozás 468 tanulóra terjedt ki. Az adatfeldolgozás cluster analízissel fejeződött be. Az így nyert adatscsoportok a vizsgált tényezők közötti kapcsolatokat rögzítették.

Vizsgálati eredmények

Az életpálya alakulása szempontjából a gimnáziumi orientációs foglalkozásokat követően négy egymástól határozottan elkülönülő értékeállítódás körvonalazódását tapasztaltuk.

1. Az első csoportra jellemző, hogy legfontosabb céljuk az érettségig történő eljutás. Azt hangsúlyozzák ki, hogy külső kényszer hatására /szülők akaratából/ kerültek gimnáziumba. A fakultativitással szemben merevséget tanusítanak. Kizárólagosan azokra a tantárgyakra orientálódnak, melyek nem készítetik őket jelentős erőfeszítésre - bár ez tanulmányi előmenetelükön nem látszik. Értékorientációikban azok a motívumok jutnak vezető szerephez, melyek a későbbi életvitelben, a gondtalan jólétet, a sok szabadidőt, a fizikai erőfeszítés hiányát az önállósággal és a független foglalkozásgyakorlással hozzák összefüggésbe. Művelődési igényük a szabadidős lehetőségek körére korlátozódik. A környezetükben lévő tárgyi kultúra hatása alatt állnak, amely inkább a szórakozást szolgálja és kevésbé az önművelődést, és az arra történő beállítódást. Értékorientációjuk inkább a tárgy birtoklására irányul, mint a tárgy által közvetített tartalomra. A tanulmányi munkától elszakadó értékorientáció fogalmazódik meg az e csoportba tartozó tanulók esetében. Az adatokból megállapítható, hogy életfelfogásukat még nem hatja át a művelődés szükségletének tudatosodása.

2. A második csoportba tartozó tanulók életfelfogását erősen befolyásolja az egyes tantárgyak szerepe és szerete-
te, mint a későbbi életpálya elképzelése. Számukra a közép-
iskolában megszerezhető tudás a legfontosabb érték. Pálya-
elképzeléseik nem tükröznék határozott irányt. Értékorientá-
ciós jelentőséget tulajdonítanak az emberi kultúra elsajáti-
tásának. Műveltségüket mint megelégedettséget és nem mint
sikert élik át. A foglalkozási presztizsnek alig tulajdoni-
tanak jelentőséget. Sajátos módon arányított tevékenységük
korlátozza őket a sokoldalú szabadidős tevékenységekben va-
lő részvételben. Nem egy esetben konfliktusba kerülnek osztá-
lytársaikkal, mivel visszahuzódóknak, kevésbé aktívnak te-
kintik őket a közösségi munkában. Tapasztalataink alapján
ugy tűnik, hogy ez a csoport szabadidős tevékenységében a
leginkább zárt, a társadalmi tevékenység közösségi formáitól
legvisszahuzódóbb, családi és szűk baráti körben érvényesülő
értékekre orientálódó.

3. A harmadik csoportba azok a tanulók sorolhatók, akik-
nek életfelfogását erőteljesen befolyásolta az első két ta-
nulmányi évben végzett orientációs tevékenység sikerélménye
és a nevelői tevékenység képességfeltáró és személyiségfor-
máló hatása. Ezek a tanulók nagy jelentőséget tulajdonítanak
az osztályban alakuló társas, közösségi életnek. A közösségi
tevékenységek során, az interakciók tartalma alapján formá-
lódik életfelfogásuk. Rendkívüli jelentőséget tulajdonítanak
a pedagógus értékítéleteinek, orientáló szerepének. Szabad-
idős tevékenységeik többnyire az iskola által kínált lehetősé-
gekhez kötődik. Aktív, megbízható tagjai azoknak a közös-
ségeknek is, melyek osztálykereteken kívül fejtik ki hatásu-
kat. A kultúrához való viszonyuk nemcsak a személyes erőfe-
szítés nagyságától, hanem a távlati céljaik eléréséhez szük-
séges értékük alapján is fejlődő. Életfelfogásuk alakulását
a vitalitás, az akarati erőfeszítés hatja át. Iskolájukhoz
erősen kötődnek. Szüleikhez való viszonyukat iskolai szere-
peik hatják át.

4. Sajátos orientáltságot tükröznék azok a tanulók, akik
értékbeállítódásuk alapján ellenállnak az orientációs foglal-
kozások legtöbb hatásának. Elutasítják a nevelők orientáló
munkáját. Életfelfogásukban figyelmen kívül hagyják tanulmá-

nyi előmenetelük kedvezőtlen alakulását. Mereven ragaszkodnak a korábbi években kialakított pályaválasztási orientációjukhoz. Elsősorban a szülői elképzeléssel azonosulnak. Az iskolában szerzett kedvezőtlen tapasztalataik látszólag nem épülnek be a jövőre vonatkozó elképzeléseik formálódásába. Személyiségük az egy pályára beállítódás jegyeit hordozza. Szabadidős elfoglaltságaik nem fejezik ki a pályára készülődés erőfeszítéseit. Alapbeállítódásukat olyan értékattitűdök közvetítik, melyek az iskolai direkt hatásoktól távol álló értékorientációkat testesítik meg. Életfelfogásukban gyökeret ereszt az az elképzelés, mely a személyes kezdeményezés alapján mások irányítására, vezetésére, a tekintélyt növelő megbízatások teljesítésére utaló értékbeállítódást fejezi ki. Számukra nem okoz látható konfliktust az, hogy jelenlegi függőségi helyzetükben a jövőre úgy tekintsenek, mint önirányításra alkalmas emberek.

A csoportok differenciálódása alapján arra következtethetünk, hogy az életfelfogást - a vizsgált mintára jellemző módon - befolyásolja azoknak az értékorientációknak a sorrendje és összefonódása, melyek mintegy eszményített módon funkcionálnak és elkülöníthető formában jelentkeznek.

Tanulságos lehet, ha egyéb általános szempontokat is figyelembe véve kíséreljük meg a kapott adatok elemzését. Az életfelfogás alakulásában két tényezőnek jut fontos szerep a művelődési orientációk körén kívül. Az egyik az életpálya aktív részét képviselő munkatevékenység körülményeire, a másik az önfelnevelés lehetőségeire vonatkozik.

Az életpálya alakulásának képzetében fontos szerepet kap a nagy erőfeszítéssel együttjáró munkavégzés fokozatos csökkentésére utaló elképzelések megfogalmazása, miközben felerősödik az anyagi megbecsülés fontosságának hangsúlyozása. Egyre differenciáltabb formában jelenik meg az esztétikus munkakörnyezetnek az igénye és a mások vezetésére, irányítására utaló értékbeállítódások felerősödése. A tanulók úgy képzelik el jövőjüket, hogy életkorukban előrehaladva, pályájukon boldogulva egyre nagyobb jelentőséget tulajdoníthatnak munkájuk presztízisének. A kedvező feltételek, az elérhető siker jegyei lesznek az értékorientációs modell főbb alkotó elemei.

Életpályájuk kezdetén a változatosságot, és a munkavégzésük társadalmi hasznosságát emelik ki. Ez a felismerés arra enged következtetni, hogy a tanulók értékorientációi nem a specifikus pályairányok alapján, hanem a társadalmi értékjelzők általánosítása alapján megy végbe. A középiskolások nevelése szempontjából ez azt jelenti, hogy az életfelfogást alakító alapvető értékek rendszeréhez kell igazítani a választott pálya speciális értékmérőit. Tapasztalataink arra engednek következtetni, hogy gimnazista koru fiataljaink nem annyira foglalkozás, hanem iskolai végzettség centrikusak. Az életfelfogást alakító értékorientációs tényezők sorából nem hagyható figyelmen kívül, hogy hogyan hat a középiskolások értékképzeteire a tervezett iskolai végzettség, az általános és foglalkozás specikus műveltség megszerzésére irányuló aspiráció.

Az életfelfogás alakulását az önfejlesztésre irányuló elképzelések a vizsgált életkorban csak részben, és nagyon általánosított formában jelennek meg. Elsősorban a már kialakulóban lévő képességek további fejlesztésére vonatkoznak, illetve a várható társadalmi fejlődésből adódó követelményeknek való megfelelés belső indítékainak csiráira utalnak. Nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a várható külső ösztönzésnek, mint a belső késztetésnek.

A tanulók mikroszociális háttérét alkotja a szülők iskolai végzettsége és foglalkozása, mint életfelfogást formáló tényezők. Vizsgálati adataink alapján az anya iskolai végzettsége a társas érintkezési szokások és a szeretetteljes vonzalom kiműveléséhez, az apáé az alkotás, kezdeményezés, önállóság és függetlenség értékeinek felerősödéséhez járul hozzá. A szülői minták egyidejűleg, de más és más értékdimenziók és tulajdonságok felerősödéséhez biztosítanak elsajátításra késztető hatásokat. A szülők foglalkozása a speciális értékjellemzőket erősítik fel, de hatásuk nem olyan jelentős, mint a szülők iskolai végzettségéből adódóak.

A vizsgált minta nem jellemez egy korcsoportot, de néhány tapasztalat összegezhető.

- Az életfelfogás alakulása, az önmegvalósításhoz fűződő értékképzetek sokkal inkább kapcsolódnak a várt élet-

módhoz, életvitelhez, mint a tényleges foglalkozáshoz.

- A gimnáziumi fakultatív képzés más és más hatékonysággal képes értékorientáló funkcióit ellátni. Az életfelfogás alakulását elsősorban a tanulók művelődési igényeinek felkeltésén és azok kielégítésére tett erőfeszítések alapján képes értékorientáló tartalommal telíteni.

- A középiskolás évek alatt fokozatosan kialakul tanulóifjúságunk személyes boldogulásához fűződő értékképzete, mely nemcsak a magatartást regulálja, de nagy valószínűséggel a tettek valóságértékét is megadja.

Irodalom

TRÖGER, W.: Erziehungsziele - Menschenideal. München, 1974.
Ehrenwirth, 236.p.

LOSONCZI Á.: Az életmód az időben, a tárgyakban és az érté-
kekben. Bp., 1977. Gondolat, 796.o.

Jenő Gergely

Wertorientierungsfaktoren der Lebensauffassung von Mittelschülern

Die Forschungen richten sich auf die Problematik, mit welchen Faktoren der Lebensauffassung das Verhältnis zur Lerntätigkeit verknüpft ist. In diesem Zusammenhang wurden die die Gestaltung der Lebensauffassung beeinflussenden Vorstellungen von der Laufbahn, deren Beweggründe, die alltägliche Freizeitstätigkeit des Schülers als Faktoren der Wertorientierung von wechselndem Inhalt in Rücksicht genommen.

Die Untersuchungen wurden mit Hilfe von Fragebogen und Attitüdenskala vorgenommen. Die Datenverarbeitung hat sich auf 468 Schüler erstreckt. Die Messtechnische Analyse endete mit der Cluster-Analyse.

Auf Grund der ermittelten Angaben haben sich die Umrisse von vier Werteinstellungen gezeigt, die sich scharf untereinander abgrenzten.

1. Das Hauptziel der Mitglieder der ersten Gruppe ist es, in den Besitz des Reifezeugnisses zu gelangen. Sie stehen unter der Wirkung der gegenständlichen Kultur ihrer Umgebung, und in ihrer Lebensführung betonen sie die Selbständigkeit.

2. Die Schüler der zweiten Gruppe messen der Aneignung der menschlichen Kultur eine wertorientierende Bedeutung bei, aber sie verfügen über keine klaren Vorstellungen von einem Beruf.

3. Die Schüler der dritten Gruppe messen der Kultur des Gemeinschaftslebens die führende Rolle bei, ihr Berufsbild spiegelt einen wechselnden Entwicklungsgrad.

4. In der Lebensauffassung der Schüler der vierten Gruppe bekommt die Werteinstellung eine Rolle, die sich vom Schulleben unabhängig gestaltet.

Für die untersuchten Typen ist die vom Schulleben abhängige, bzw. unabhängige Gestaltung der Werteinstellung in der Formung der Lebensauffassung charakteristisch.